

BOGANMELDELSER

Nils Jareborg: Straffrättens ansvarslära. Iustus Förlag. Uppsala 1994. 419 sidor.

Nils Jareborg. Straffrättens gärningslära. Fritzes Förlag. Malmö 1995. 270 sidor.

Nils Jareborg är utan tvekan den ledande straffrättsteoretikern i Norden. Han har ännu en gång överraskat genom att i två band publicera en omfattande lärobok om de allmänna grunderna för straffansvar.

I inledningen till det första bandet får vi veta att han inte avser att mera utge nya upplagor av den serie läroböcker i straffrätt ("Brotten") som han ursprungligen hade planlagt till att omfatta fyra band, och som sedan det första bandet utgavs år 1979 utkommit i tre band (i två upplagor). I stället har han nu skapat en ny helhet som består av ett band som behandlar straffrättens ansvarslära (i fortsättningen också SA) och ett annat band som behandlar straffrättens gärningslära (i fortsättningen också SG).

I det första bandet behandlas huvuddelen av den rättslära och den teori som gäller straffrättens allmänna läror. Kvar för att bli behandlat i det andra bandet blir teorin gällande vissa straffrättsliga grundbegrepp, liksom även vissa mer rättsteoretiska avsnitt gällande bl.a. underlåtenhetsbrott, begränsningar av straffrättens tillämpningsområde och en omfattande framställning om konkurrens. Framställningen i de två banden är tillsammans så fullständig att det inte nu längre finns behov av att använda de delar av Brotten-serien som innehåller framställningar om straffrättens allmänna läror.

I denna anmälan kommer jag att koncentrera min framställning till det band som gäller ansvarsläran. Först i slutet av anmälan tar jag upp vissa frågor som behandlas i SG.

De två banden är avsedda att användas som läroböcker i straffrätt, och detta återspeglas i det sätt på vilket de är skrivna. Texten kryddas genomgående med praktiska exempel. Böckerna innehåller betydligt mindre teoretisk diskussion än vad fallet ännu var i Brotten-seriens böcker. En antydning om de pedagogiska syften som författaren har haft får man i en passus som ingår i bägge bandens förord. I en rekommendation som riktas till de studerande skriver författaren att juris studerande skall inta en hållning till straffrättsstudierna som innebär att man vänjer sig vid dels ett strukturtänkande, vad gäller straffrättslig systematik och begreppsbildning, dels ett normalfallstänkande, så att man tillägnar sig systematik och begreppsbildning genom regeltillämpning på relativt oproblematiska fall.

Själv är Jareborg också som allra bäst då han analyserar det straffrättsliga ansvarets struktur och begrepp, och det är även just på denna nivå som han förenar sin beläsenhet i moral- och vetenskapsfilosofi med den straffrättsliga rättsvetenskapen.

Också om en läsare som känner till innehållet i Brotten-seriens böcker med lätthet finner vissa avsnitt med tankegångar som är bekanta, har Jareborgs straffrättsliga tänkande ånyo utvecklats. Detta har till och med lett till vissa helt nya grundlösningar. Till det mest intressanta i detta avseende hör den nybildning i SA som innebär att "gärningskontroll" utvecklats till att bli en viktig självständig beståndsdel för ansvar. Det första huvudavsnittet i SA har till och med fått en rubrik enligt detta nya huvudord ("Gärningskontroll"), och i detta centrala avsnitt behandlas bl.a. läran om oaktsamhet. Fråga är om något av det allra viktigaste av alla de teoretiska bidrag som Jareborg hittills har gett straffrätten.

Verkets strukturella lösningar skiljer sig betydligt från dem i Brotten-serien. Introduktionerna har begränsats till ett minimum, och framställningen börjar inte längre med principer för kriminalisering. Den första början utgörs av ren juridik. Det omfattande avsnittet om lagtolkning och rättstillämpning inom straffrätten som ingick i Brotten-seriens första häfte, och som med säkerhet gav många studenter huvudbry, har nu fått en placering helt i slutet av bandet

om ansvarsläran. Det femte huvudavsnittet i detta band utgörs åter av vissa utvalda texter som Jareborg tidigare har publicerat i någon form. Dessa texter skiljer sig visserligen från de andra texterna i bandet, men de har i alla fall en stor betydelse för helheten. T.ex. avsnittet som gäller de moraliska bedömningarnas karaktär ger i själva verket en grund för att förstå flera av de ståndpunkter som man intagit inom straffrätten.

Det som omedelbart gäller straffrätten har alltså i det nya verket blivit klarare avgränsat från övrigt material. Detta kan vara en pedagogisk fördel. Å andra sidan kan de avsnitt som gäller brottsbegreppets olika delar inte förstås utan kunskap om sådana mer allmänna premisser. Det betyder att en läsare som saknar teoretisk förkunskap på detta område möter svårigheter under hela genomläsningen av de två banden. Jareborg har emellertid uppenbarligen tänkt sig att läran om brottet kan utgöra en introduktion till de mer allmänna ämnena och inte tvärtom. Fråga är under alla omständigheter om en teoretisk helhet som är så komplicerad att en enda genomläsning inte är tillräcklig. Sist och slutligen har den ordning som kapitlen kommer i därför inte en så stor betydelse.

Jareborg håller uppenbarligen också på att avstå från tanken att framställningen skall vara sådan att man friktionslöst glider över från de frågor som gäller straffrättens allmänna läror till frågor som gäller straffrättens särskilda del. Detta var en av de pretentiösa tankarna bakom uppläggningsen av Brotten-serien. I SA görs en klar åtskillnad mellan de egentliga brotten och de osjälvständiga brottsformerna. Osjälvständiga former av brott är försök, förberedelse, stämpling och medverkan. Dessa osjälvständiga brottsformer behandlas nu i ett tidigt skede, t.ex. före framställningen om grunder som utesluter rättsstridighet.

För Jareborg är det uppsåtliga kommissivdeliktet typexemplet för ett brott (delikt). Jareborg har emellertid inte byggt upp sin systematik på skillnader av detta slag. Han behandlar culpa både i samband med gärningens oaktsamhet och i samband med den personliga skulden, och han utvecklar därför inte heller en egen systematik för de kulpösa brotten. För straffrätten inom det tyska språkområdet hade sistnämnda lösning varit naturligare. Den speciella problematiken kring brott genom underlåtenhet behandlas i sin helhet först i det andra bandet, det som gäller gärningsläran.

Brottsbegreppet består enligt Jareborg av två delar, av en otillåten gärning och av personligt ansvar. Brottsbegreppets närmare systematik presenteras särskilt i SA. En otillåten gärning, eller för att uttrycka detta på ett mer traditionellt sätt, en rättsstridig gärning, förutsätter att gärningen är (1) straffbelagd, (2) kontrollerad, (3) i strid mot svensk lag, och (4) inte rättsenlig med stöd av någon undantagsregel. Kravet att gärningen uppfyller en enskild brottsbeskrivning separeras alltså inte i Jareborgs brottsbegrepp till ett eget krav skilt från kravet på rättsstridighet. Kravet att en enskild brottsbeskrivning uppfylls är en del av kravet på rättsstridighet. I detta avseende skiljer sig Jareborgs nya brottsbegrepp inte från det som presenterades i Brotten-serien. Det "nya" utgörs av kravet på gärningskontroll. Detta krav förutsätter en kontroll över händelseförloppet och gärningsculpa.

Personligt ansvar förutsätter åter att (5) det allmänna skuldrekvisitet (alltså uppsåt eller personlig culpa) uppfylls och att (6) gärningen inte är helt ursäktad. Om alla förutsättningar i punkterna 1-6 uppfylls kan gärningsmannen ställas till straffrättsligt ansvar. En brottsdom förutsätter emellertid att flera andra förutsättningar är uppfyllda. Sådana förutsättningar kan vara processuella, eller gälla t.ex. preskription. Det är också möjligt att underlåta åtgärder mot brottet, t.ex. genom att fatta beslut om åtalseftergift. Ett speciellt drag i den svenska straffrätten är att reglerna om otillräknelighet jämföras med sådana processuella bestämmelser. Tillräkneligheten utgör därför egentligen inte en del av skuldläran eller av läran om brottet överhuvud. Detta svenska särdrag får under framställningens lopp många ironiska slänger av Jareborg.

Av de centrala distinktionerna inom brottsbegreppet finns det också skäl att nämna skillnaden mellan brottstyper och konkreta brott. Då det gäller typer av brott talar man om delikt, och sådana delikt är antingen kommissivdelikt eller omissivdelikt. Brotten genom underlåtenhet skiljer sig på det allmänna planet från brott genom handling därigenom att ett konkret brott av förstnämnda slag alltid förutsätter en viss underlåtelse. På nivån för konkret brott motsvaras den nämnda tudelningen av en tredelning: handlingsbrott, oäkta underlåtenhetsbrott och äkta underlåtenhetsbrott. Ett handlingsbrott består i att ett kommissivdelikt begås genom handling, medan de två övriga brotten begås genom underlåtenhet. En tredelning blir nödvändig på grund av att också ett kommissivdelikt kan begås genom underlåtenhet. Denna uppdelning är mycket klar och träffsäker.

Det skulle vara intressant att veta något mer om vad som egentligen avses med brottstyp i detta sammanhang. Är det så att man genom detta begrepp kopplar en brottsbeskrivning till något slag av social praxis, på det sätt som detta sker i Webers typteori, eller vill man kanske genom begreppet visa på brottsbeskrivningens hermeneutiska extensioner, på ett nödvändigt behov av att konkretisera typen? Troligt är emellertid att en sådan struktur har valts bara för att gestalta och belysa vissa distinktioner. Jag återkommer ännu till det krav på gärningskontroll som tidigare nämnts. Detta krav är något som Jareborg verkligen utvecklar i det nya verket. Enligt min uppfattning betyder det att Jareborg i viss mån söker sig bort från sådana teman och impulser som varit karakteristiska för honom allt sedan den doktorsavhandling om uppsåt (Handling och uppsåt, Stockholm 1969) som han publicerade för mer än 25 år sedan. Grunden för tankarna i denna avhandling låg till väsentliga delar i den analytiska språkfilosofin. Ett långvarigt tankarbete kring culpabegreppets normativa extensioner har fört in författaren på frågor som gäller kontroll av gärningen. Denna tematik är i vissa hänseenden i sig själv fundamentalt så normativ att det inte på samma sätt som uppsåtskravet kan bli analytiskt dissekerat.

Kravet på kontroll av gärningen har för visso också tidigare ägnats uppmärksamhet inom straffrätten. T.ex. den Tatherrschaft-lära som Claus Roxin har utarbetat inom läran om medverkan i brott, förefaller i vissa avseenden ligga nära Jareborgs lära om gärningskontroll. Men Jareborg ger kravet på "behärskning" en tolkning som innebär en mer omfattande kontrollerbarhet. Därigenom kommer han att närma sig de traditionella tankarna om gärningens viljebundenhet. I den tidigare tyska straffrättsvetenskapen behandlades just denna fråga i stor utsträckning. T.ex. Brynolf Honkasalo, den moderna finländska straffrättens numera döda grand old man, behandlar i sina straffrättsläroböcker i gärningsläran frågan om behärskning just på denna nivå.

Jareborg specificerar emellertid sitt krav på gärningskontroll på ett annat sätt: kontroll innebär möjlighet att kontrollera en följd, förmåga att avsluta eller hejda det kausala skeende som hans handlande innebär. Enligt Jareborg förlorar t.ex. en skytt gärningskontrollen i det ögonblick då han trycker av vapnet. En träff är således alltid okontrollerad. Detta synsätt inskränker tolkningen av vad som är kontrollerat till ett minimum och leder till en uppfattning som strider mot vår intuitiva bedömning. Ofta säger vi ju att en erfaren skytt har kontroll över sitt vapen och sin skjutning just i det fallet att han vet var skotten träffar och vilka följderna av träffarna blir. I verkligheten har denna fråga inte så stor betydelse, då en gärning alltid är oaktsam i de fall då också den följd som uppstått varit under gärningsmannens kontroll.

Kravet på gärningskontroll innebär att också andra krav ställs. Av dessa är culpa (oaktsamhet) ett. Under gärningskontrollen behandlas också sådana situationer då en föregående oaktsamhet leder till att en senare handling eller underlåtenhet blir straffbar, fastän denna senare handling eller underlåtenhet varit ofrivillig eller omöjlig att utföra t.ex. på grund

av att gärningsmannen sov, var bedövd, förlamad etc.

På grund av att Jareborg betonar kravet på gärningskontroll blir dogmatiken kring culpafrågorna allt viktigare i Jareborgs straffrättslära. Detta är också väl motiverat: antalet kriminaliseringar som bygger på oaktsamhet har ökat och detta har lett till ett större behov av en teoretisk analys av just dessa brott. Därtill kommer att de svåraste, men samtidigt mest intressanta, frågorna inom straffrätten uttryckligen anknyter till tillräknandet av en följd då brottet begåtts av oaktsamhet. Culpakonstruktionerna är nämligen a priori starkt normativa. Fara och risk, som är centrala begrepp för fastställandet av fareansvar, blir som en följd av denna utveckling viktiga begrepp också mer allmänt då fråga är om att tillräkna följder av handling och underlåtenhet.

Jareborg behandlar i det nya verket frågan om culpa ännu utförligare än tidigare. Med tanke på läsaren är det en klar förbättring att de två olika slagen av culpa, alltså gärningsculpa och personlig culpa, behandlas redan i början av boken om ansvarsläran.

Boken om straffrättens ansvarslära är skriven med exceptionellt säker hand. Det är svårt överhuvudtaget finna någon sådan punkt där författaren tvekat om sin grundlösning. Det är också mycket svårt att finna sådana punkter där det är möjligt att vara av annan åsikt än författaren. Visserligen är vissa dispositionsfrågor och vissa strukturfrågor sådana att flera lösningar i och för sig är möjliga. Jag tror emellertid att också detta verk med tiden kan slipas och bearbetas till ännu större perfektion. T.ex. avsnittet om gärningsculpa består ännu av så disparata delar och synpunkter att det kan visa sig nödvändigt att utveckla framställningen genom att ta i bruk ytterligare uppdelningar.

Också framställningen om otillåtet risktagande i avsnittet om gärningsculpa kan utvecklas. Enligt min mening kunde detta ske genom att göra en ännu tydligare koppling till farebegreppet. I Jareborgs begreppsapparat förklaras det första steget vid en gärningsculpabedömning utgående från moral- och värdefilosofins begrepp "goda skäl".

Utmärkande för Jareborgs straffrättsliga analyser är en viss individualism och en viss individcentrering. Detta sammanhänger naturligtvis med den medvetna betoning av straffrättens grundprinciper som han gör. Enligt Jareborg ger ju konformitetsprincipen uttryck för både den straffrättsliga legalitetsprincipen och skuldprincipen.

I vissa avseenden leder individualismen till att analysen blir starkare fokuserad på sådana situationer då det klart handlar om en verksamhet som kan hänföras till något som en viss person gör. I motsats till detta har t.ex. i den tyska straffrättsliteraturen frågor om tillräknande ofta placerats i en kontext som utmärks av social verksamhet. En analys av culpa t.ex. inom ramen för en grups verksamhet eller vid brottslighet inom ekonomisk verksamhet visar på problem av en helt ny typ. Härvid aktualiseras sådana frågor som ansvarats samband med arbetsfördelningen, ett väl motiverat förtroende för att samarbetsparterna gör sitt etc. Grunden för analysen ligger visserligen också härvid i att man känner till begreppens innehåll och deras varierande extensioner i grundfallet. De exempel som Jareborg ger vid behandlingen av frågan om gärningsculpa visar emellertid att olika sociala situationer redan har beaktats också i denna lärobok. I en framställning av detta slag, som gäller läran om tillräknande mer generellt, är det också en god lösning att som Jareborg gör genast efter behandlingen av gärningsculpa övergå till att behandla osjälvständiga brottsformer, t.ex. medverkan i brott.

Som ett exempel på Jareborgs beslutsamhet och konsekvens i sina teoretiska analyser kan man nämna att han fortsätter sin tidigare kritik av bestraffningen av försök. På lång sikt anser han det vara nödvändigt att bestraffningen av brottsförsök ersätts med en reglering som bygger framför allt på kriminalisering genom faredelikt. I bakgrunden finns en konflikt mellan två etiska teorier, sinnelagsetiken och handlingsetiken. Då man förverkligar det säkerhetstänk-

ande och den handlingsetik som den radikala brottsideologin förutsätter kan denna konflikt inte lösas på något annat sätt än genom att avskaffa brottsförsökets straffbarhet.

En annan fråga som i detta nu reglerats på ett sådant sätt som inte alls tillfredställer Jareborg är den som gäller frivilligt tillbakaträdande. Denna reglering finner han vara oklar, då det gäller de bakomliggande argumenten, och därtill vara helt onödig på ett allmänt plan. En sådan reglering kan motiveras bara då det gäller de osjälvständiga brottsformerna och skattebrotten. Ett behov av en allmän reglering finns alltså inte.

På denna punkt saknar jag emellertid en mer preciserad kritik. Fråga är ju om en reglering som helt klart verkar till förmån för den åtalade. Och åtminstone rent intuitivt finns det vissa skäl som talar för regleringen. Då man utgår från vad som kallas integrationsprevention är brottslingens skuld liten ifall han frivilligt har eliminerat följderna av sin gärning. En möjlig lösning är just den som Jareborg rekommenderar: grunder av detta slag som befriar från ansvar kan flyttas över till de bestämmelser som gäller avstående från åtgärd.

Dessa reflexioner ger anledning till eftertanke. De visar att den juridiska forskningen kan skapa ett tvång att ta i bruk en ny disposition också av sådana former för straffansvar som tillhör de allra mest traditionella. Det problem som finns då det gäller att ersätta brottsförsökets straffbarhet med färekriminaliseringar eller kriminalisering av vissa farliga gärningar, utgörs naturligtvis av att det kan vara svårt eller t.o.m. helt omöjligt att genomföra detta så att också legalitetsprincipens krav på exakthet blir uppfyllt. Man kan i alla fall konstatera att det redan av pedagogiska skäl är viktigt att det i en straffrättslärobok beskrivs hur vissa frågor kan lösas på olika sätt. En forskare med ett gott teoretiskt öga gör det lättare för andra att förhålla sig kritiskt till det nuvarande. Samtidigt breddar en sådan forskare horisonten genom sin rättsliga och rättspolitiska fantasi. Detta leder i sin tur till en insikt om det meningsfulla i att söka och presentera de teoretiska strukturerna inom rätten.

Läran om gärningsculpan är på ett intressant sätt kopplad till behandlingen av social adekvans och frågan om den kränktes samtycke. Jareborg utgår på sätt och vis från att frågorna om social adekvans och den kränktes samtycke, som i sak hänger samman med gärningsculpan, får förklara det restområde som annars skulle uppstå i läran om brottet: gärningar som inte kan vara brott, även om de vid första ögonkast förefaller vara det. Begreppet social adekvans visar på vissa sådana områden där det möjligen finns ett behov av att få en skriven reglering. T.ex. på det område som gäller medicinska ingrepp möter man problem av detta slag. Straffrättens normativitet och värdebundenhet är således delvis kopplad till det faktum att man blir tvungen att komplettera luckor som uppstått i existerande reglering genom att ty sig till straffrättsliga värderingar. Det skulle inte ens vara möjligt att fullständigt täppa till alla luckor av detta slag. Det kan i detta sammanhang nämnas att Dan Frände i sin nya lärobok om straffrättens allmänna läror tar upp denna problematik på ett annat sätt. Han utgår från sådana gärningar som är tillåtna, och detta medför att han inte har något behov av begreppet social adekvans (Dan Frände: Allmän straffrätt. En introduktion. Helsingfors 1994).

Behovet av att skriva en ny lärobok i straffrätt i Sverige är bl.a. en följd av de ändringar av Brottsbalken som genomfördes 1994 (Lag 1994:458). Dessa ändringar gällde flera av BrB:s bestämmelser om de allmänna betingelserna för straffansvar. Förarbetena till denna lagreform erbjuder även ett mycket gott material för en straffrättslärobok. De reviderade bestämmelserna blir också mycket noggrant granskade i Jareborgs bok. Som ett exempel kan nämnas den såväl för teori som praxis intressanta frågan om straffrättsvillfarelse (BrB 24:9).

Framställningen får en särskild prägel av att skilda grunder för och skilda bestämmelser om användning av makt behandlas speciellt utförligt. Ett sådant sätt att granska gällande reglering är välägnat just då det gäller en framställning om straffrättens allmänna läror. Fråga är ju om

sådana problemsituationer då den straffrättsliga bedömningens verkliga svårighet klart framträder: också rätten själv tvingas att ty sig till kraft och makt, och många av de åtgärder som myndigheterna vidtar skulle vara lagstridiga, om man inte genom särskilda bestämmelser hade gett rätt till dem.

Jareborgs läroböcker stödjer sig på svensk lagstiftning och svensk rättspraxis – och detta är självfallet naturligt för en svensk lärobok. Trots detta innehåller böckerna flera sådana teoretiska resonemang som har ett stort intresse också för sådana personer som idkar straffrätt i de andra nordiska länderna. T.ex. i det avsnitt som gäller uppsåt kommenterar Jareborg också frågan i ett jämförande perspektiv. De olika variationerna som finns av *dolus eventualis* är alla problematiska i ett eller annat avseende, men inte heller en sådan uppsåtskonstruktion som bygger på sannolikhetsbedömningar leder alltid till goda resultat.

Jareborg arbetar speciellt utförligt med likgiltigheten och en specificering av detta begrepp. Genom att förklara såväl uppsåt och culpa utgående från likgiltighet kan han synliggöra vissa viktiga skillnader då det gäller klandervärdheten. Likgiltighet är likgiltighet ifråga om grundläggande rättigheter för andra. En morallära av detta slag är emellertid i grunden liberatistisk: en människa har rätt att handla så som hon vill under förutsättning av att hon inte kränkar en annan. Detta hänger åter samman med den diskussion om brottsideologier som tas upp till behandling senare. Den specificering av uppsåt och personlig culpa som Jareborg genomför grundas på sådana begrepp som gäller ett kognitivt förhållningssätt (begrepp som tro, visshet, insikt, misstanke). Ett normativt element introduceras genom att använda begreppet likgiltighet. Jareborg riktar en intressant kritik bl.a. mot de uppsåts- och culpäläror som utvecklats i tysk doktrin. I dem har man betonat behovet av att lämna ett visst utrymme för ett viljemoment, men i verkligheten har man också i den tyska straffrätten kommit mycket nära sådan sannolikhetsuppsåtsmodeller som utvidgar ansvaret.

Själv försvarar Jareborg avsiktsuppsåtet som en gräns mellan uppsåt och personlig culpa. En gärning är inte uppsåtlig om gärningsmannen trodde att följden inte skulle inträffa. I Jareborgs modell kommer mellanområdet (det är inte så att (a tror att han begår gärningen H, eller att han tror att han inte begår gärningen H)) att ligga inom området för oaktsamhet, även om det – eller åtminstone en stor del av det – kommer att ligga inom området för uppsåt, då vissa av sannolikhetsuppsåtskonstruktionerna eller *dolus eventualis*-konstruktionerna läggs till grund för bedömningen. Gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet skall enligt Jareborg sist och slutligen dras med tanke på vilka krav som praxis ställer. Det finns inte ett behov för att utsträcka avsiktighetsuppsåtet längre än detta, men å andra sidan finns det praktiska skäl som talar för att det utsträcks just så här långt.

Jareborgs mycket exakta analytiska sätt att behandla frågorna ger nya "aha-upplevelser" också för en person med stor erfarenhet av och kunskap i straffrätt. Ett analytiskt sätt att tänka visar sig vara ett effektivt medel också för kritik och värdering. Fastän Jareborg t.ex. anser att konformitetsprincipen "bara" är etisk och kriminalpolitisk, kommer den också att få en uppenbar betydelse för vilka lagstiftningslösningar som kan godkännas och för vilken typ av skuldkrav som man kan ställa. T.ex. i det avsnitt som gäller täckningsprincipen kommer Jareborg att närma sig "de yttersta frågorna". Det är också helt möjligt att det är straffrätts-teorins uppgift att tematisera områden av detta slag med stöd av de allmänna principerna och att åskadliggöra för rättspraxis och för lagstiftaren att t.ex. de tillägsproblem som uppstår vid en bedömning av gärningsmannens rustillstånd inte kan förbigås genom några enkla "hokus pokus-konster". Också om det vore så att konformitetsprincipen i sig är "svag" anger den dock den riktning som man skall ta, om man inte vill att straffrätten skall förändras till någonting helt annat.

Straffrättens samband med moralen är ett centralt tema för Jareborg. Under en lång tid har han också bedrivit forskning om moral och värderingar. I ett lager under moralen finner man emellertid individens biologiska behov och genetiska koder. Jareborg generaliserar: genetiskt sett är vi fortfarande jägare. I de inre band som finns mellan medlemmarna i en sådan grupp av jägare finner man moralens ursprung. Men hur rationell kan i så fall den rätt vara som dessa människor har skapat? Jareborg erkänner med försiktighet den tro på framsteg som upplysningen står för, men i det stora hela är nyanserna mörka.

Det är oändligt ovanligt att författarens värde- och moralfilosofiska värderingar formuleras så explicit i en straffrättslig lärobok. Orsaken till detta ligger naturligtvis i det lyckliga faktum att Jareborg kunnat grunda sin uppfattning också på detta svåra område på sådan forskning som han själv har utfört. Det är självklart att ett tillgodogörande av filosofiskt tänkande på detta sätt leder till att slutresultatet i det avseendet blir subjektivt, att det är det som författaren själv favoriserar som avgör vad han omfattar bland det ofantliga utbud av filosofisk debatt som står till buds.

Trots att SA inte längre i praktiken innehåller några källhänvisningar är det inte svårt att t.ex. i avsnittet om moralens uppgifter se en viss koppling till H.L.A. Harts berömda tanke om rättsens naturrättsliga minimiinnehåll. Moralens beskrivs inte som ett abstrakt system av allmänna förpliktelser à la Kant, utan moralen motiveras med stöd av att den är nödvändig för samhällslivet. På samma sätt som hos Hart, är Jareborgs bild av människan återhållsam, realistisk, ja till och med något cynisk. Människorna är inte djävlar och inte heller änglar; i själva verket skulle sådana väsen inte heller ha något behov av moral eller rätt. Det förefaller också som om Jareborg har intresserat sig för den dygdetik som i den moralfilosofiska diskussionen har utvecklats som ett alternativ vid sidan av Kants pliktetik. Man kan tänka sig att man inom straffrätten tolkar gärningsmannens förhållningssätt utgående från dygdetiken. På detta sätt kunde man möjligtvis belysa moralens sociala karaktär.

I Jareborgs teori granskas rätten huvudsakligen i relation till individens moral. Det talas mycket mindre om språk och kommunikation, och i framställningen bygger Jareborg inte heller upp någon stor rättsfärdigande grund för den rättsliga regleringen på det sätt som sker t.ex. i den modell som Jürgen Habermas står för. Politiken kommer mer till uttryck i en form av maktpolitik än i beslut om hur man gör det möjligt att realisera ett gott liv för människorna eller hur människo- eller grundrättigheterna kan realiseras. Också i dessa avseenden är emellertid Jareborgs uppfattning realistisk, när man ser på den praktiska kriminalpolitik som utövas i många länder.

Enligt Jareborg är rätten i viss mening till en del moral och till en del något som följer av moralen, men då inte heller moralen är enhetlig, finns det trots detta inte skäl till att anamma en naturrättslära. Den rättspositivistiska accenten i Jareborgs rättsuppfattning är en följd av att man inte får förklara, att rätten redan i sig själv är moralisk. Detta förutsätts för att rätten skall kunna värderas och kritiseras med hjälp av moraliska kriterier.

Jag anser att Jareborgs distinktion av olika slag av brottsideologier utgör ett synnerligen betydelsefullt bidrag till straffrättsteorin. En artikel med motsvarande innehåll har redan tidigare publicerats i andra sammanhang, bl.a. i en något mer omfattande form i den för Jareborgs produktion viktiga boken "Straffrättsideologiska fragment" (1992). Den tredelning som Jareborg gör mellan en primitiv, kollektivistisk och radikal brottsuppfattning förefaller verkligen att visa på vissa mycket väsentliga skillnader mellan olika brottsideologier. Dessa tre konstruktioner anknyter också till straffrättens historia, på det sätt som denna tecknar sig då den målas med en mycket bred pensel.

Det som är väsentligt i Jareborgs egen uppfattning är att han kritiserar en stor del av den

straffrättsliga litteraturen för att man i den omfattar en kollektivistisk uppfattning om brott som saknar grund. Då man anser att brottet riktar sig mot rättssamfundet eller mot rättsordningen accentueras samtidigt gärningsmannens inställning. Detta förenar åter den kollektivistiska och den primitiva uppfattningen, enligt vilken brottet är olydnad mot härskaren.

Den radikala brottsuppfattningen, som Jareborg själv står för, är radikal just i förhållande till den kollektivistiska uppfattningen. I den radikala uppfattningen upphör man med att fästa uppmärksamheten vid gärningsmannens inställning. Det som är "fel" i ett brott är bara det som gör att gärningen verkligen är värd att kriminalisera. Den radikala brottsideologin är begränsat gärningsorienterad och den ger uttryck för en övergång från en sinnelagsetik till en handlingsetik.

Tanken är att bara sådana värderingar kan godkännas inom brottsideologin som är giltiga vid kriminaliseringsbesluten. Klandervärt i ett brott är bara det – och alls ingenting annat – som gör att en gärning är värd att kriminaliseras. Klandervärdheten, likgiltigheten, erhåller härigenom ett mer begränsat innehåll. Den radikala brottsideologin är på sätt och vis helt tom som en självständig ideologi, på grund av att den får sitt innehåll på den nivå som gäller en rationell kriminalpolitik.

Jag känner inte till att den radikala brottsideologin som sådan skulle ha beskrivits tidigare. Fråga är således närmast om en konstruktion som Jareborg själv har utvecklat. Detta har han kanske gjort först och främst för att ge ett alternativ till den kollektivistiska syn som varit så populär. Fråga är således om en utmaning riktad mot den kollektivistiska synen; den traditionella synen är redan föråldrad och den ideologi som stöder den är inte ett riktigt alternativ. Den radikala synen betyder att straffvärdebedömningen på sätt och vis utdras från doktrinen, men beaktas på det kriminalpolitiska planet och den får därigenom direkta konsekvenser för hur man skall döma.

Enligt den radikala synen riktar sig ett brott enbart mot intressen och inte mot rättsordningen som sådan, alltså inte mot rättssamfundet. Varför godkänner då Jareborg inte en kollektivistisk syn? Hans svar är: i dagens samhälle finns det inte harmoni eller enhetlighet ifråga om värden. Det som ligger bakom straffrätten är maktpolitik. Straffrätten reflekterar inte med nödvändighet "samfundsmässiga värderingar" etc. Också om man måste stöda sig på moralen är moralen så svag att rätten inte kan få sin legitimitet av den. Rätten kommer att befinna sig i ett vakuum. Det är makten som förordnar rätten på grund av att detta inte görs av samfundet som ett kollektiv. Rätten erhåller sitt värde av makten, av politiken.

Innebär då den radikala brottsuppfattningen att man återvänder till Hobbes' värld, till enväldets läror som i stor utsträckning motiverade rättsstaten genom att anföra att maktanvändning var något som krävdes för att undgå anarki?

Den radikala brottsuppfattningen är mer individcentrerad än de två andra. Problemet med den torde därför vara följande: om lagstiftningen i detta nu utvecklas i den riktningen att samhälleliga värden och syften i allt större utsträckning skyddas också med straffrättsliga medel, kan det uppstå en konflikt mellan den värdefilosofiskt förnuftiga kriminalpolitiken och den kriminalpolitik "som bedrivs i verkligheten". Sin egentliga udd torde den radikala brottsuppfattningen emellertid rikta mot den utveckling som preventionsteorierna håller på att undergå och som innebär att man anser att ett brott alltid hotar samfundets moralnormer.

Å andra sidan är det kanske så att skillnaden mellan den radikala och den kollektivistiska brottsuppfattningen är mycket liten. Om ett skydd av gemensamma intressen är en tillräcklig grund för kriminalisering också enligt den radikala uppfattningen, blir den väsentligaste skillnaden mellan de två ideologierna vad det är som gärningsmannen egentligen är likgiltig inför. Den radikala modellen är så till vida kollektivistisk att en gärningsman genom sin gär-

ning kan visa att han är likgiltig till sådana rättsligt skyddade intressen som tillkommer andra och som strafflagstiftaren har gett ett straffrättsligt skydd. Den radikala brottsuppfattningen är härigenom lika kollektivistisk som de intressen som erhållit straffrättsligt skydd. Det väsentliga är emellertid att Jareborg menar att det inte finns någon grund att utgå från att ett lagbrott som sådant skulle tillföra den moraliska eller rättsliga värderingen av gärningen någonting nytt. Den radikala brottsuppfattningen utgår således från att värdet av en gärning i stor utsträckning bestäms av yttre omständigheter.

Jareborgs uppfattning torde vara den att det bara är gärningens farlighet och skadlighet som skall utgöra ett mått för bedömningen av ett brott. Därför är det nödvändigt att granska också de allmänna lärorna och andra motsvarande bestämmelse för att finna rester av den kollektivistiska uppfattningen. Denna idé är värd allt stöd. Det är emellertid ett problem att lagstiftarens klart excessiva aktivitet på straffrättens område – också om den inneburit ett steg i riktningen mot fareorienterad straffrätt – samtidigt har lett till att bedömningarna av olika slag av skadlighet och men har blivit allt svårare att utföra.

Det som Jareborg önskar sig är uppenbarligen en säkerhetsstraffrätt av detta slag, men bara till skydd av individualistiska värden. Återigen finns det en viss fara för att lagstiftaren missbrukar den radikala modellen för att skydda också värden av ett annat slag. Inte heller den radikala modellen kan ge skydd mot en offensiv straffrättspolitik. Därtill är det oklart om det överhuvudtaget är möjligt att grunda en meningsfull etisk teori bara på en så yttlig uppfattning om gärningarnas värde: det är inte klart hur man utgående från en offer-/farsynpunkt direkt kan förflytta sig till gärningen eller gärningsmannen/risken.

Också det avsnitt som gäller principer för kriminalisering är mycket centralt. Detta avsnitt beskriver Jareborgs grundsyn ifråga om kriminalpolitik och straffteori. Också om Jareborg även i detta avsnitt i stor utsträckning ägnar sig åt begreppsanalys, kommer man underfund med att det som sker då man utsätter ett straffhot framför allt utmärks av att man eftersträvar en avskräckningspreventiv effekt. De straffteoretiska preventionssystemålen finns egentligen inte alls med i bilden på domsnivån. Då ett straff utdöms handlar det om vedergällning, straff följer på grund av att någon har begått ett brott. I dessa uppfattningar kan man se en viss avspiegling av författarens accentuerade individualistiska utgångspunkter. Rationalistiska uppfattningar av människorna som personer som fungerar utgående från motiv som grundas på nytokalkyler, riskerar ibland att leda till en viss maskinaktighet också inom straffrätts-systemet. Ännu en gång kommer man att tänka på Hobbes.

De utgångspunkter som valts leder till att uppmärksamheten fästs vid vissa frågor, men kanske då på bekostnad av andra. Innebär det att man öppet erkänner att bestraffning är en form av repression som bör minimeras att det inte finns behov av att överväga vilka alternativa påföljder det finns som är bättre än de som nu används? Är det verkligen så självklart att just proportionalitetsprincipen som måttstock vid utmätning av den pina som straff utgör är det allra viktigaste då det gäller systemets rättfärdighet? Jareborg försvarar på ett förtjänstfullt sätt de rättsstatliga värdena, men samtidigt skiljer han på visst sätt kriminaliseringsprinciperna från den mer allmänna diskussionen om straffrättsliga påföljder. Det är visserligen möjligt att också på detta sätt ifrågasätta om det är berättigat att ty sig till straffrätten i så stor utsträckning som man gör i dag. Jareborgs beskrivning av oskäligheter i den svenska lagstiftningen kan väldigt långt tjäna som en beskrivning också för situationen i Finland.

Det är inte möjligt att i detta sammanhang fortsätta diskussionen längre än detta om den mångfald av teoretiska frågeställningar som behandlas i Straffrättens ansvarslära. Enligt min mening ligger det ett så stort egenvärde i att de teoretiska frågeställningarna behandlas att det inte är så viktigt vilket svar som ges. På många punkter ställer egentligen Jareborg snarare de

riktiga frågorna, utan att de slutliga svaren ges. Detta gör att bokens framställningssätt är mycket sympatiskt.

Då det gäller det andra bandet, Straffrättens gärningslära, nöjer jag mig med en kortare presentation. Detta är befogat bl.a. på grund av att författaren i detta band i stor utsträckning bygger på samma uppfattning som kom till uttryck redan i Brotten I. Många av de motto som ledsagar texten i SA har i SG ersatts av Falstaff fakirs humoristiska råd.

SG börjar med en allmän introduktion. I denna repeteras frågor som redan behandlats i SA. Av denna orsak kan SG också i viss utsträckning läsas som ett självständigt verk. Enligt min mening kan SG också mycket väl läsas före SA; efter att ha gjort sig förtrogen med en analys av grundbegreppen är det säkert enklare att tillägna sig en straffrättsdoktrin som grundas på dessa begrepp.

Det är omöjligt att i detta sammanhang i detalj kommentera alla Jareborgs filosofiska utgångspunkter och influenser. Det anglosaxiska är fortfarande väl företrätt. Fördelen med "den anglosaxiska skolan" är att den kombinerar en viss typ av "vetenskaplig realism" och ett sanningsbegrepp som svarar mot naturvetenskaplig metodologi med en mer moralfilosofibetonad problematik gällande värdering av handlingar. Att benämna olika gärningar förblir avhängigt av språkliga och sociala konventioner, men inte på ett helt godtyckligt sätt. Handlingar finns i "världen" genom det band som utgörs av att det alltid finns en kroppsrörelse och sådana kausalkedjor som får sin början av dem, medan underlåtenhet mycket klarare är sociala konstruktioner som saknar motsvarande bindning till verkligheten. På det begreppsliga planet svarar detta mot uppdelningen i kausalkedjor och kausallinjer. Fördelen av detta slags generaliserande "naturalism" är att de dogmatiska analyserna kan förenas med bevisteoretiska konstruktioner.

Å andra sidan bestäms gränserna för det straffrättsliga ansvaret hos Jareborg på ett accentuerat normativt sätt. Det finns inte något behov att utveckla en egentlig lära om "den juridiska kausaliteten" på grund av att man uppnår en tillräcklig avgränsning av ansvaret antingen genom att tolka de verb som används i brottsbeskrivningarna eller t.ex. genom kravet som gäller förbjudet tagande av risk. Också på denna grund är det motiverat att det lämnas ett utrymme i straffrätten för läran om social adekvans.

På sätt och vis är den granskning som gäller handlingsskäl utanför räckvidden för det kausala skeendet och den naturvetenskapliga kunskapen. Det är också viktigare att tolka det mänskliga handlandet i ljuset av ett visst slag av modell för rationell verksamhet. Den straffrättsliga värderingen sammanhänger i själva verket med att gärningarna granskas å ena sidan i förhållande till gärningsmannens egen kunskap och tro och å andra sidan i relation till de krav som rättsordningen "objektivt ställer" på den handlande. Läran om gärningens oakt-samhet bygger på ett accentuerat sätt på material som hänför sig till den senare gruppen.

De begreppsliga analyserna av fara och risk är centrala för Jareborgs teorier. På ett sätt som vi känner igen motsätter han sig ett typtänkande som förblir alltför vagt och vittomfattande och försöker bestämma farovärderingarna på den nivå som gäller konkreta gärningar. Han utvecklar inte någon lära om "abstrakt" förorsakande av fara. Till och med en fara av typen "är ägnad att framkalla skada/fara" skall tolkas som ett krav som ställs på den konkreta gärningens farlighet. Jareborg underlåter emellertid att exakt ange vad "är ägnad att-faran" egentligen innebär. Ett ansvar för ett "är ägnad att"-faredelikt kunde under alla omständigheter uteslutas om gärningsmannen hela tiden har bibehållit gärningskontrollen. De tolkningsproblem som hänför sig till "är ägnad att"-faredelikten är irriterande på grund av att den typ av brottsbeskrivningar som innehåller denna lokution har blivit allt vanligare.

Ett straffansvar som bygger på underlåtenhet hör till sin teoretiska konstruktion till de

besværligste og mest oklare inom straffrätten. Också i detta fall skisserar Jareborg ett system där de olika grunderna och strukturerna för ansvar på ett lyckat sätt fogas samman. Men slutresultaten blir i detta fall något mer öppna än i de andra avsnitten. På ett elegant sätt förklaras vilken relationen mellan aktivt handlande och underlåtenhet är. Uppdelning i ansvar som övervakningsgarant och skyddsgarant leder till att grunderna för underlåtenhetsansvar kan hänföras till två skilda grupper. Inom dessa grupper kan bl.a. den dogmatiska och legislativa specifikationen av läran om garantställning ske.

I Straffrättens gärningslära behandlas också frågan om konkurrens mycket utförligt. Jareborg skiljer mellan regelkonkurrens och gärningskonkurrens. Regelkonkurrensen gäller ett sammanfall av brottstyper. Denna antyder omedelbart att två eller flera brottsbeskrivningar (delvis) täcker varandra. Vid gärningskonkurrens är det åter fråga om att flera brottsbeskrivningar kan tillämpas på samma enskilda gärning. I konkurrensläran är man tvungen att förutom på de uppfattningar som vunnit hävd inom rättsvetenskapen stöda sig på de principer som utvecklats inom rättsteori om vilken prioriteten är mellan olika slag av lagtext.

Att Jareborgs två böcker om straffrättsligt ansvar har publicerats är en märkeshändelse inom nordisk rättsvetenskap. Personer som i de andra nordiska länderna har för avsikt att skriva en lärobok eller bedriva annan forskning om straffrättens allmänna läror har goda skäl att göra sig mycket väl förtrogna med Jareborgs verk. Verket innebär att Jareborg slutfört det läroboksprojekt om straffrättens allmänna läror som under en lång tid har upptagit honom. Det teoretiska arbete som Jareborg står för har mycket att ge både åt lagstiftaren, rättstillämparen och åt straffrättsforskaren. Jareborgs framställning kan på ett mycket väsentligt sätt öka den teoretiska medvetenheten hos lagstiftaren och rättstillämparen och därigenom bidra till en förbättring av avgörandena. I sista hand får ju också teorin sina impulser genom förmedling av dem som jobbar med praktisk juridik. I själva verket kan man grunda den positiva rättens överlägsenhet över sedvanerätten just på detta – något som t.ex. redan Hegel gjorde.

Fastän Jareborg inom rättsteori är känd som en motståndare av "principteorin", förmår han ändå visa hur man inom straffrättsvetenskapen i verkligheten konkretiserar och ger innehåll åt de skilda rättsprinciper som i själva verket skiljer straffrätten från andra rättsområden.

Kimmo Nuotio

Juris licentiat, vice häradshövding,
assistent i straffrätt vid Helsingfors universitet.

Paddy Joe Hill and Gerald Hunt: Forever Lost, Forever Gone, Bloomsbury, London, 1995, 288 sider.

"De seks fra Birmingham" og "de fire fra Guildford" er sager, som ikke alene engelske jurister, men jurister over hele verden har hørt om. Det drejer sig om de kendteste af de justitsmord, der er begået i det engelske retssystem i forbindelse med borgerkrigen i Nordirland.

En af de seks fra Birmingham, Paddy Joe Hill, har i bogen "Forever Lost, Forever Gone" fortalt sin historie.

Jeg har tidligere i Belfast mødt den dommer, der dømte "de fire fra Guildford", og jeg har senere været sammen med en nuværende højesteretsdommer, der som anklager var med i den instans, der første gang nægtede sagen om "de seks fra Birmingham" genoptaget. Lord Denning, der vel ellers vil blive husket som en af generationens store dommere, vil også blive husket for de ord, med hvilke han begrundede, at der ikke kunne gives "de seks" adgang til at fortsætte en civil erstatningssag, de havde anlagt mod de politifolk, der havde mishandlet dem i forbindelse med anholdelserne:

“Tænk blot på følgerne, hvis dette søgsmål skulle føres videre. Domsforhandling ville ikke finde sted før om 18 måneder eller to år. Forklaringerne om vold og trusler vil blive gentaget, men nu vil det være seks eller syv år efter begivenhederne, og ikke (som i nævningesagen) efter et år. Hvis “de seks” ikke får medhold, vil megen tid og penge være brugt og bekymring påført mange mennesker til ingen nytte.

Hvis “de seks” vinder; ville det betyde, at politiet havde gjort sig skyldig i falsk forklaring, at betjentene var skyldige i vold og trusler; at tilståelserne var ufrivillige og det var en fejl, at de var tilladt brugt som bevis, og domfældelserne ville være forkerte. Det ville igen betyde, at Indenrigsministeren ville være nødsaget til enten at indstille dem til benådning, eller at tillade, at sagen blev genoptaget i appelretten.

Det er et så umuligt perspektiv (appalling vista) at ethvert fornuftigt menneske i dette land ville sige “det kan ikke være rigtigt, at denne sag skulle fortsætte”.

Sagen afvises.

Denne sag viser; hvor civiliseret et land vi er. Her er seks mænd, der er bevist at være skyldige i de mest ondsindede mord på enogtyve uskyldige mennesker. De har ingen penge. Alligevel giver staten store beløb på deres forsvar. De blev dømt for mord og idømt fængsel på livstid. De forklarede på groveste måde falsk for retten. Alligevel er staten fortsat med at give store beløb til dem til at forfølge deres sag mod politiet. Det er på høje tid, der sættes en stopper for dette. Vi står overfor et forsøg på at få en domfældelse tilsidesat ved omgåelse.”

Lord Denning er andetsteds i bogen citeret for så sent som i 1989 at udtale:

“Vi ville ikke have alle disse kampagner for at få de seks fra Birmingham løsladt, hvis de var blevet hængt. De ville have været glemt, og hele samfundet ville have været tilfreds.”

Men sådan gik det altså ikke. I begyndelsen af 1991, efter mere end 16 års indespærring, blev de seks frikendt under den anden genoptagelse af straffesagen.

At tingene kunne gå så frygtelig galt, må ses i sammenhæng med den stemning, IRA-terroren skabte i England. De seks var katolske nordirere, der boede i Birmingham, og de var netop den aften, hvor to bomber dræbte 21 og lemlæstede mange flere i Birmingham, på vej fra Birmingham til Belfast, hvor de blandt andet ville deltage i begravelsen af en IRA-mand, de kendte, og som var omkommet ved at sprænge sig selv i luften, da han var på vej til at anbringe en bombe. De blev standset ved færgen, og under en retsmedicinners efterfølgende korte undersøgelse mente denne gennem en test, han selv havde forenklet, at kunne fastslå med 99 pct. sikkerhed, at Paddy Hill havde arbejdet med sprængstof. Også andre af de seks reagerede positivt på prøven. Den politimæssige behandling af sagen blev foretaget af en specialafdeling “the West Midlands Serious Crime Squad”. (Denne afdeling blev senere opløst efter flere sager om magtmisbrug). Efter at retsmedicinernes resultat blev kendt, begyndte betjentene at tæve fangerne, brænde dem med cigaretter, true med at skyde dem, holde dem vågne o.s.v., med det resultat, at en af dem fremkom med den ønskede, ganske kortfattede tilståelse.

Da de anholdte senere blev overført til et varetægtsfængsel blev de – Hill hævder efter tilskyndelse fra politifolkene – på ny udsat for grov vold fra fængselsbetjentenes side. Med det resultat, at politifolkene kunne hævde, at de sår og mærker efter volden, de seks havde, skyldtes mishandlingen i fængslet, og at tilståelsen var givet tidligere.

Nævningesagen varede over to måneder. Retsmedicineren forklarede om sine undersøgelser. Forsvaret førte en ekspert vedrørende sprængstoffer, der hævdede, at man ikke kunne drage slutninger på grundlag af de foretagne undersøgelser. Politifolkene bestred alle anklager for vold o.s.v., og resultatet var, at alle blev dømt.

De seks prøvede at anke under henvisning til, at dommeren i sin vejledning af nævningerne havde udtrykt sin egen overbevisning. Hvad han vitterligt åbent havde tilkendegivet med

ordene: *“Jeg er af den mening, der ikke deles af alle mine kolleger, at hvis en dommer har dannet sig en klar opfattelse, er det meget bedre at lade juryen se det og at sige det, end at foregive at være en olympisk hævet observatør”.*

Appelretten henviste imidlertid til, at dommeren efter hver af sine udredninger havde tilføjet: *“Nævninger; afgørelsen er Deres sag”.* Og det var tilstrækkeligt. En yderligere appel til House of Lords førte til samme resultat.

Som allerede nævnt, forsøgte de seks så uden succes at komme igennem med en civil sag mod betjentene for magtmisbrug. Det var i 1980, 6 år efter indespærringen.

Årene gik videre i forskellige lukkede fængsler med de særlige restriktioner, der følger af at være klassificeret som særlig farlig. For Hills vedkommende med mange overførsler til andre fængsler i forbindelse med disciplinærstraffe. I hvert fald i de første mange år var han en besværlig fange; man kan måske også sige en desperat fange, der oplevede, hvordan han var afsondret fra kone og børn, og ægteskabet gik i stykker. Han var igennem en lang sultestrejke for at gøre opmærksom på sin sag.

Efter 8 år, i 1982, gik en kvindelig, engelsk advokat, Gareth Peirce – der tidligere havde arbejdet som journalist i New York – ind i sagen. Hill startede påny med at skrive til folk om sin sag. Han fik forbindelse med Chris Mullin, der var redaktør for det venstreorienterede Labour-blad Tribune, og som senere, udover at skrive om sagen i Tribune, lavede en udsendelse til Granada Televisions “World in Action”. Først nu blev den test, der var taget som bevis for, at Hill havde været i forbindelse med sprængstof, efterprøvet af udenforstående. Og det viste sig, at testen også gav positivt udslag overfor mange andre ting end nitroglycerin, nemlig ting der indeholdt nitrocellulose. Blandt andet var testen positiv overfor en person, der havde blandet et spil kort i 5 minutter. Udsendelsen blev vist i 1985. Nu var der gået 11 år, og Hill troede, at han nu ville komme ud.

Men der var stadig lang vej igen. Sagen var oppe flere gange i Parlamentet. Det var først efter at Chris Mullin i 1986 havde offentliggjort en bog “Error in Judgement” og lavet et yderligere “World in Action” program, at den daværende Home Secretary Douglas Hurd i begyndelsen af 1987 i Parlamentet erklærede, at der var tilstrækkeligt nye beviser til, at han ville tillade en genoptagelse af sagen. På det tidspunkt havde man ikke i England noget klageretssystem, så genoptagelse var en politisk beslutning.

Appelrettens formand var højesteretspræsidenten, the Lord Chief Justice, Lord Lane. Man var igen igennem en lang bevisførelse, og selv om man nu ikke kunne lægge samme vægt på den retsmedicinske undersøgelse, fandt retten ikke, at der var grundlag for at tro, at de involverede politifolk havde samarbejdet om en falsk forklaring. Så Lord Lane sluttede sagen i begyndelsen af 1988 med ordene:

“Som det er sket før med sager; indenrigsministeren har tilbagesendt til denne ret, er retten, som domsforhandlingen er skredet frem, blevet mere og mere overbevist om, at nævningernes afgørelse var korrekt. Vi er ikke i tvivl om, at disse domfældelser er både sikre og tilfredsstillende. Appellen afvist”.

Men sagen ville ikke dø hen. Tværtimod kom der stadig flere enkeltheder frem blandt andet om, hvordan politifolk efter aftale havde afstemt deres forklaringer i retten, selv om de under vidneansvar havde benægtet dette. Der var nu støttegrupper igang mange steder i landet, og også i USA. Den irske regering var nu også involveret, og det nævnes, at sagen fik betydelig offentlig omtale i forbindelse med en stor menneskerettighedskonference i København. Sagen blev påny bragt op i Parlamentet, men Douglas Hurd afviste at lade sagen genoptage en gang til.

I 1990 udgav Chris Mullin en ny udgave af “Error in Judgement”, hvor han oplyste, at han

nu kendte identiteten på de to, der faktisk havde forøvet bombeterroren i Birmingham. Der blev også sendt et nyt "World in Action" TV-program, der indeholdt et interview med sløret billede af den person, der indrømmede, at det var ham og en anden IRA mand, der havde anbragt bomberne. Det kom også frem, at en meddeler faktisk allerede nogle få uger efter bombesprængningen havde oplyst West Midlands Special Branch om identiteten på de to formodede bombemænd, og at en af dem over for et andet IRA medlem havde indrømmet, at det var ham.

Så endelig, i august 1990, gav en ny indenrigsminister, David Waddington, Parlamentet oplysning om, at han ville tillade sagen genoptaget endnu engang.

Men først den 14. marts 1991 erklærede appelretten, at de havde hørt nok – og at de seks fra Birmingham skulle sættes på fri fod.

Denne bog behandler mange temaer. Der er billeder fra en drengs vilde opvækst i Belfast's fattige katolske miljø, og familiens udvandring til Birmingham. Der er oplysninger om forholdene mellem de to religiøse grupper i Nordirland og IRA's status i den katolske befolkning. Der er førstehåndspvelser fra de mange år i mange engelske fængsler. Og der er historien om, hvor vanskeligt det er at komme tilrette med sig selv og omgivelserne i en fri tilværelse efter de mange år i fængenskab.

Men det, der for mig har været hovedspørgsmålet er, hvordan det kunne gå til, at domstolene handlede, som de gjorde. Der er givetvis mange enkeltheder, der mangler i denne bog, selv om den er ret detalieret. Det fremgår for eksempel, at Hill tidligere var straffet – at han havde været i fængsel blandt andet for vold – men det er ikke et emne, der dvæles ved. Og det burde vel også være irrelevant, når det i hvert fald ikke var vold, der havde noget med IRA-virksomhed at gøre. Det må også huskes, at det er et indlæg skrevet af den part, det er gået udover. Det er ikke at vente, at dommerne i en sådan fremstilling bliver tildelt nogen flatterende rolle.

Men selv om man bedømmer dommerne ud fra Hills beskrivelse af den situation, de sad i, er det vist forståeligt, de i første omgang kom til de resultater, de gjorde. Det er muligt, at de var forudindtagne mod de tiltalte, og at dette var afgørende for afgørelserne. Men det virkeligt foruroligende er vel, at det ikke behøver at være tilfældet. At også en ikke-forudindtaget dommer ville bedømme sagerne på samme måde. Så er fejl vanskeligere at gardere sig imod.

Og sandheden er, at domstolene vanskeligt kan udøve deres bevisvurderende funktion, hvis man ikke kan regne med, at politiet og de øvrige dele af retssystemet er ærlige i deres roller. Vel er det anklagemyndigheden, der har bevisbyrden, men denne elementære retsgaranti bliver ikke meget bevendt, hvis politifolkene giver afstemte, løgnagtige forklaringer i retten. Eller hvis retssystemets eksperter holder fast ved engang givne vurderinger, selv om de i hvert fald burde have redegjort for de detaljer i deres undersøgelser, der måtte give en vis usikkerhed. Da det hele var overstået, og det erkendtes at de seks fra Birmingham var uskyldige, udtalte Lord Denning:

"Jeg har altid troet, og troede også da vi traf vores afgørelse, at vores politi var fremragende og første klasses. Jeg er meget ked af, at det i dette tilfælde viser sig at forholde sig modsat. Min opfattelse har ændret sig. Jeg håber og tror, at almindelige mennesker i England stoler på politiet. Det berører mig meget dybt, at det har svigtet os alle i denne sag".

Hill er bitter over, at Denning ikke har et eneste ord om dommernes fejl, og det kan vel ingen fortænke ham i. I hvert fald forløbet af den første genoptagelses sag i 1987-88 må også for udenforstående virke mærkelig, og for ofrene må følelsen af magtesløshed overfor et afvisende retssystem have været næsten ubærlig.

Den dag, de seks fra Birmingham blev frigivet, nedsatte regeringen en kommission, der skulle undersøge og foreslå ændringer i det kriminalretlige system. Et af resultaterne er blevet, at der i England er indført en uafhængig klageret af jurister og lægmænd, der kan behandle genoptagelsesspørgsmål. Der er også forslag om, at der skal dannes en komité, der skal kontrollere den retsmedicinske service og sikre en høj standard. Og så skal der afsættes langt flere midler til dommeruddannelse og systematisk oversigt over deres virksomhed.

Det er givetvis fornuftige forslag. Men det vil ikke være nok til at undgå fejltagelser. Det er helt afgørende, at politiet lever op til sit ansvar i retssystemet. At den enkelte politimand ikke ud fra en misforstået korpsånd lægger sin loyalitet et galt sted. Som det skete i sagen mod de seks fra Birmingham.

Paddy Joe Hill slutter sin bog med ordene:

“Vær ikke ked af det for mig. Vær vred. For alt hvad der overgik mig, blev bestemt i Jeres navn”.

Det er en bog, jeg er glad for at have læst.

Hans Henrik Brydensholt
Østre Landsret

Beth Grothe Nielsen: Så græd jeg lidt for mig selv. Hvad børn kan berette om overgreb - en udfordring til systemerne. Århus Universitetsforlag 1995.

Beth Grothe Nielsen har skrevet ei bok som det er vanskelig å lese. I norsk forskning rundt seksualisert vold er motstand mot kunnskap et eget tema. En sentral tese hos Beth Grothe Nielsen er at vi voksne yter motstand mot å vite og forstå hva barn kan bli utsatt for i familien. Det samme gjør sosiale systemer som sosialvesen og rettsvesen. Deler av denne boka framkalte den samme motstanden hos meg som leser. Orker jeg å lese dette - orker jeg å vite dette? Forfatteren er varsom med å slippe de groteske detaljene til. Men hun vil heller ikke skåne oss mot kunnskapen om en virkelighet som mange barn må leve med.

Det er to ting som er vonde å ta inn over seg: For det første er det kunnskapen om de overgrepene en del barn utsettes for. Å lese om de enkelte handlingene, uttrykt i rettsdokumentenes kalde prosa, er vanskelig nok. Verre er det å vite at de konkrete handlingene bare er en del av det barna gjennomlever. Angsten, fortvilelsen, hjelpeløsheten, overgittetheten er der hele tida:

“Strafferetten hugger virkeligheten op i småstykker, som passer ind i straffelovens materielle kategorier: en lussing, ti slag med læderrem (‘legemskrænkelse’), et tilfælde af analt samleje, ti tilfælde af berøring med én finger i skridtet inden for tøjet (‘anden kønslig omgang end samleje’). Til beskrivelserne hører nøjagtige angivelser af tid og sted: dagen før juleaften 1987, i perioden 15. maj til 15. august 1993, i forældrenes dobbeltseng, bag i stedfaderens varevogn. (...) Selv om det ikke er et eksplicit formål med retsliggørelsen, så yder de retslige begreber beskyttelse mod ubehagelig indsigt. Straffesystemets professionelle aktører, dvs politifolk, anklagere, advokater og dommere, behøver ikke at forstå den fulde rækkevidde af de lidelser, som de administrerer. De kan tale abstrakt om overgreb mod et barn uden at komme tæt på barnet selv. Barnet skal kunne levere netop de præcise oplysninger, som kan ‘fænomenisere’ dets virkelighed. Helheden, følelserne, uforutsigeligheden, nætterne da ingenting sker, tavsheden, dagene hvor solen skinner og så igen: rædselen, hjælpeløsheden og vreden er biomstændigheder, som det ikke er nødvendigt for de professionelle at vide noget om. Hvis barnets følelser overhovedet har nogen relevans, er det kun som led i

anklagemyndighedens bestræbelser på at bevise, at barnet taler sandt om det for systemet væsentlige: det enkelte samleje, der undertiden af barnet selv opfattes som det mindste af det hele" (1995, s. 170).

Beth Grothe Nielsen peker her på noe som ser ut til å være et sentralt funn ved mange typer overgrep: Det er ikke de enkelte handlingene som er den største påkjenningen, men hele den angstfylte og nedverdiggende situasjonen offeret lever i. (Se Skjørten 1994 og Brantsæter & Widerberg 1992.)

Med i bildet hører de fryktelige og umulige valgene barn står overfor. Skal de snakke eller ikke? Skal de avsløre overgreper eller holde på den vonde hemmeligheten? Uansett hva de gjør, har det fryktelige omkostninger for barna sjøl. Snakker de, risikerer de å bli mistrodd, med alt som det medfører av ytterligere følelser av å bli sviktet av voksne. Og sjøl om de blir trodd, fører kanskje avsløringa til at barnet mister kontakten, ikke bare med en overgripende far eller stefar, men også med mor og søsken. Barn resonnerer neppe fram og tilbake over disse mulighetene. Men denne boka gjør det klart for oss hva barn står overfor – i virkelighetens verden.

Og dette er det andre som er vondt å ta inn over seg: hvor lite hjelp, og hvor lite *relevant* hjelp barn har å håpe på fra de instansene samfunnet har innrettet til det bruk. I verste fall, og det er dessverre ikke så rent sjelden, kan samfunnets forsøk på å reagere gjøre vondt verre. Beth Grothe Nielsen tar særlig for seg rettssystemet, som hun ser som lite egnet til å gjøre noe som kommer barnet til gode i slike saker. Målet for rettssystemets ingripen er tildeling av straff, ikke løsning av problemet eller hjelp til de impliserte. Snarere kan straffeforfølgelse gjøre det vanskeligere å yte hjelp. Kravene til barnet som bevismiddel kan for eksempel føre til at barnet ikke får terapi før straffesaken er slutt. Påtalemyndigheten kan med rette frykte at forsvareren vil henvise til påvirkning fra terapeuten, slik at barnets forklaring blir mindre troverdig i dommerens øyne. Er krenkeren en far eller stefar, tvinges moren til å velge side. Velger hun far, kan andre søsken bli involvert i kampen mot "forræderen", som utstøtes av familien. Trusselen om straff hindrer krenkeren i å tenke på andre enn seg sjøl. Tilbud om hjelp avvises aggressivt, fordi enhver innrømmelse av behov for hjelp er det samme som å innrømme at barnet snakker sant.

"Straffesystemet forfølger sine mål uafhængigt af hvilke mål de sociale myndigheder og andre hjelpeinstanser søger at opfylde. Om disse sinkes eller modarbejdes, er straffesystemet uvedkommende," påpeker Beth Grothe Nielsen. Likevel ser det ut til at myndighetenes nesten refleksaktige svar på problemet seksuelle overgrep mot barn er strengere straffer og mer effektiv straffeforfølgning. Så er spørsmålet hva som burde være det viktigste hensynet i slike saker. Hvis det er å hjelpe barnet ut av en overgrepssituasjon uten å påføre det ytterligere skader, burde en kanskje lete etter andre løsninger.

Disse spørsmålene er naturligvis ikke enkle. Få, heller ikke Beth Grothe Nielsen, vil gå inn for å avkriminalisere seksuelle overgrep mot barn. Men hvis en, som forfatteren, prøver å sette barnets interesser i sentrum, blir en tvunget til å sette store spørsmålstegn ved måten samfunnet håndterer slike saker på. Som så ofte ellers når det er snakk om barn som lider overlast, får en inntrykk av at samfunnets inngrep består i å sette i sving store, tunge byråkratiske systemer som fungerer etter sin egen logikk. I denne prosessen blir barnet nærmest usynlig (se Eidheim 1991), og kan like gjerne bli knust som hjulpet. Dette gjelder nok også ofte når det er sosiale myndigheter som griper inn, sjøl om BGN i hovedsak retter sitt kritiske blikk mot rettsvesenet. Samtidig er dette saker der det kjennes utålelig å *ikke* gripe inn. Utfordringa er å gjøre det usynlige barnet synlig.

Bokas første del sammenfatter internasjonal forskning om hvordan en skal kommunisere med barn for å gjøre det lettest mulig for dem å fortelle om hva de har vært utsatt for. Også her kommer konflikten inn: Er målet med samtalen å få barn til å komme med utsagn som har beviskraft i retten? Eller er målet at barn skal våge å dele sine vonde hemmeligheter med noen som hjelper dem, og ikke i neste omgang svikter i barnas øyne? Bokas empiriske del bygger på to typer materiale: Intervjuer med barn som sjøl har vært utsatt for seksuelle overgrep, og spørreskjemaer til representanter for sosialvesen, behandlere, politi, dommere og advokater om holdninger til seksuelle overgrep mot barn. Både litteraturgjennomgangen og forfatterens egen empiri bringer fram interessante ting. Men bokas hovedstyrke er likevel Beth Grothe Nielsens evne til å holde fast ved et perspektiv som gjør barnet til hovedpersonen.

Litteratur:

Brantsæter, Marianne & Karin Widerberg (red.): Sex i arbeid(et) i Norge. Tiden forlag. Oslo 1992.

Eidheim, Solgunn: Det usynlige barnet. Hovedoppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo 1991.

Skjorten, Kristin: Voldsbilder i hverdagen. Pax forlag. Oslo 1994.

Kjersti Ericsson

Universitetet i Oslo

Malcolm Davies, Jukka-Pekka Takala & Jane Tyrer: Penological Esperanto and Sentencing Parachialism – A Comparative Study of the search for Non-Prison Punishments. Dartmouth Publishing Company, 1996. 212 s. £ 39.50.

Ved første blick på “Penological Esperanto” tenkte jeg “å nei – ikke enda en komparativ undersøkelse av straffesystemer eller nok et tankeløst bestillingsverk for byråkratiet.” Heldigvis viser det seg at “Penological Esperanto” er mer spennende enn som så og ikke innfrir mine kriminologiske fordommer. Boka er en komparativ studie av hva som på engelsk heter intermediate sanctions¹ og samfunnsbaserte reaksjoner (hovedsakelig samfunnstjeneste) i California, England og Finland. Hovedfokus ligger på hvordan sentrale myndighetspersoner i straffesystemet oppfatter bruken av og de kriminalpolitiske debatter omkring disse reaksjoner. Det metodiske opplegget diskuteres grundig og det er klart en fordel når det ikke er noen enkel sak å utføre gode komparative undersøkelser. Dessuten er bruken av såkalte fokus grupper noe av det som gjør boka spennende.

Davies et al. har satt sammen en rekke fokus grupper bestående av sentrale myndighetspersoner i California, England og Finland. Disse gruppene har diskutert sentrale tema som kreter rundt bruken av samfunnsbaserte reaksjoner. Gruppene har vært ledet av en ordstyrer og det hele har blitt tatt opp på bånd. Fordelene med denne metode er ikke at den skaffer data som er “objektive” eller reproduserbare, men den kan gi et fylldig og utdypende bilde av hvordan en gruppe oppfatter et gitt tema. Metoden er derfor ofte brukt i forbindelse med testing av produkter og markedsføring. Kapitlet som tar for seg det metodiske er blant bokens mer tankevekkende.

“Penological Esperanto” handler ellers mye om bruken av samfunnstjeneste i de tre områdene. En ser klare kulturelle forskjeller i oppfattelse av ordningen, men også visse tema som går igjen. Amerikanerne er nok “tøffest”, de står for den mest utpregede “get tough” holdningen til de dømte. I California er tydeligvis ikke samfunnstjeneste straff nok. De finske repre-

1) Reaksjoner som på straffeskalen ligger mellom ubetinget fengsel og betinget fengsel/bøter.

sentanter overrasker på den anden side som de mest åbne og positive. Dette kan nok henge sammen med at samfunnstjenesten der er ny (ble innført som prøveprosjekt i 1991), men også at de var minst påvirket av press fra en blodtørstig opinion. Finland skiller seg også ut ved at fangetallene der har gått ned siden 1950 tallet. I California har fangetallet eksplodert på 80-90 tallet mens de i England gått ned de siste 100 år, men ligget forholdsvis stabilt de siste 10 år.

Den noe kryptiske tittel henpeiler til bokens sentrale tema. Det finnes en straffemessig esperanto – noe de fleste vestlige nasjoner ser ut til å være enige om. Det er innføringen av nye typer reaksjoner som raskt spres over landegrensene. Samtidig er bruken, implementeringen og forståelsen av den enkelte reaksjonsform preget av det enkelte lands kultur.

I sluttkapitlet analyseres forskjellene og likhetene mellom holdningene til de "nye" straffealternativene i California, England og Finland. Især trekkes de ulikartede praksiser og holdninger overfor en og samme reaksjonsform frem. Forklaringer på forskjellene presenteres velgeres "folkets" og medias rolle settes i fokus. Det er mye bra i denne drøftingen, men personlig mener undertegnede at det muligens blir gjort et for stort nummer ut av de finske myndighetenes positive innstilling til samfunnstjeneste. Det er vanskelig å sammenligne de holdninger som bygger på over 20 års erfaring med en reaksjonsform med den optimisme som ofte råder etter 4-5 års prøveprosjekt. Det er store muligheter for at en lignende undersøkelse om 10 år vil vise at de finske myndigheter etterhvert har fått et noe mer skeptisk syn på reaksjonsformen.

Paul Larsson

Klaus Laubenthal: Strafvollzug, Springer-Verlag, Berlin 1995, ISBN 3-540-58633-4, xix + 334 s., DM 39,80.

Peter Höflich & Wolfgang Schriever: Grundriß Vollzugsrecht, Das Recht des Strafvollzugs und der Untersuchungshaft für Ausbildung, Studium und Praxis, Springer-Verlag, Berlin 1996, ISBN 3-540-60196-1, xix + 205 s., DM 36,00.

Den voksende interesse og forståelse for betydningen af den retlige regulering af afsoningsforholdene viser sig på en række områder. De nationale og internationale regelsystemer bliver udbygget. Fangerne får flere rettigheder, og administrationerne dermed flere pligter. Jurister og personale får brug for undervisning og lærebøger. Disse to tyske bøger skal fylde behovene på henholdsvis universitetsniveau og socialhøjskole/fængselskoleniveau. Deres emnekreds er alene fuldbyrdelsen af frihedsstraf. Der er så store forskelle på regler m.m. for frihedsstraffen på den ene side og for andre straffe og strafferetlige sanktioner på den anden, at denne afgrænsning kan være naturlig. Höflich & Schriever inddrager dog også varetægtsfængsel; blandt andet fordi de anser den tyske praksis for delvis lovstridig og for meget betænkelig fra et retsstatssynspunkt. Begge bøger er klart systematiserede og overskuelige. De er fyldt med velvalgte eksempler, og er utvivlsomt praktisk anvendelige. Det er endvidere positivt, at Laubenthal kort gør rede for de praktiske forhold (f.eks. afsoningstidene) – ikke blot for regelsystemet. Derimod er Höflich & Schriever's tekstafsnit så summariske, at bogen antager karakter af et kompendium.

Den direkte anvendelighed af bøgerne i skandinaviske sammenhænge er næppe så meget betinget af redegørelserne for de tyske lovforklaringer m.m. – selv ikke når reglerne i øvrigt ligner hinanden. I det omfang der er tale om internationale regelsæt eller internationalt inspirerede regler, vil domme og administrativ praksis dog være af en vis praktisk interesse. Rets-

politisk kan det være værdifuldt at se, hvordan et tænksomt nabofolk har løst de almene problemer. F.eks. forkastes muligheden for private fængsler af den tyske teori under henvisning til forfatningsrettens 'Rechtsstaatsprinzip' og 'Sozialstaatsauftrag' (Laubenthal s. 13). Det er også bemærkelsesværdigt, at det klart fastslås, at "[d]ie Schwere der Tatschuld ... bei vollzuglichen Gestaltungsentscheidungen keine unmittelbare Rolle spielen" (s. st. s. 69; smh. hermed Frieder Düinkel i Goldammer's Archiv für Strafrecht 1996 s. 182).

Det er efterhånden selvfølgelig, at begrænsninger i fangers rettigheder og friheder kræver særlig lovhjemmel (Laubenthal s. 85). Der er dog i tysk ret en 'Generalklausel'/'Angstklausul', som giver en bred ramme for undtagelser, men kun, når begrænsningen er nødvendig af hensyn til opretholdelsen af sikkerheden eller for at afværge alvorlige ordensmæssige forstyrrelser (s. st.). Og det slås fast, at generalklausulen skal fortolkes meget snævert (s. st. s. 87).

Den forfatningsmæssige beskyttelse af borgerne, herunder fangerne, er meget omfattende i tysk ret. F.eks. knyttes pligten til at banke på celledøren til centrale bestemmelser i grundloven (s. st. s. 89 og 146 f.). Fangernes forfatningsbeskyttede ytringsfrihed skal tages i betragtning, selv om ytringen består i en injurie over for en fængselsfunktionær (s. st. s. 252 ff.).

Det væsentligste kritikpunkt, som ganske særligt rammer Laubenthals universitetslærebog, er, at bøgerne er for lidt problematiserende. Laubenthal starter bombastisk: "Freiheitsentzug ist eine notwendige Form strafrechtlicher Reaktion..." (s. 1). Andre foranstaltninger har ingen troværdighed, hvis de ikke kan udløse frihedsberøvelse (s. 2). Det første kan meget vel være sandt, men grundideen i en universitetsuddannelse og dermed i lærebøgerne bør dog være det søgende og spørgende, ikke det deklamerende. Og der er adskilligt andet, der kan gøre en reaktion "gläubwürdig" end truslen om indespærring, hvis noget går galt.

Vagn Greve

Donald A. Cabana: Death at Midnight. The Confession of an Executioner. Northeastern University Press. Boston 1996. ISBN 1-55553-264-0. XII + 200 s.

Forfatteren er født og opvokset i Massachusetts. Donald A. Cabana kommer fra et arbejderhjem. Hans forældre var amerikanere af siciliansk herkomst, der gav ham en streng katolsk opdragelse. Efter at være blevet hjemsendt fra Vietnam-krigens rædsler genoptog han sine studier ved Northeastern University i Boston, hvilke studier han i 1972 afsluttede med en B.Sc.-grad i kriminalvidenskab (*criminal justice*). Herefter fulgte forskellige ansættelser inden for fængselsvæsenet i hans hustrus fødestat Mississippi, hvor karrieren – efter afstikkere til Florida og Missouri – kulminerede, da han i 1984 blev udnævnt til posten som chef (*superintendent*) for Mississippi State Penitentiary i Parchman. I mellemtiden havde han suppleret sin teoretiske uddannelse med en M.Sc.-grad i kriminalvidenskab fra University of Southern Mississippi i Hattiesburg, hvor han i dag underviser i denne disciplin.

Sine år i kriminalforsorgens tjeneste har Donald A. Cabana skildret i en bog, som også har bud til læsere uden for USA. Når "Death at Midnight" fortjener at blive omtalt i nærværende tidsskrift, beror det især på, at han i den har berettet om sin egen personlige udvikling fra at være tilhænger af dødsstraf (*a death penalty supporter*) til at blive overbevist abolitionist (*an opponent of capital punishment*). Hans redegørelse for fuldbyrdelsen af dødsdommen over Connie Ray Evans (en 27-årig, sort, drabsmand) udgør bogens næstsidsste afsnit. Umiddelbart efter denne henrettelse, der foregik den 7. juli 1987 i gaskammeret i Parchman, var det, at Cabana til sin hustru ytrede: "No more. I don't want to do this anymore."

I epilogen til bogen fastslår Donald A. Cabana: "Across the United States today, the move

to restore capital punishment continues to gain momentum". I 1996 anvendes dødsstraf i 38 stater i USA. Der er foretaget 290 henrettelser siden 1976, og antallet af indsatte på "døds-gangene" i USA's fængsler overstiger nu 3.000. Disse cifre, som er hentet fra det afsluttende appendiks, giver berettiget anledning til bekymring.

Bogen er særdeles velskrevet. Den burde være obligatorisk pensum for enhver, der måtte nære den anskuelse, at dødsstraf udgør en nødvendig bestanddel af et lands sanktionssystem.

Sv. Gram Jensen
Københavns Universitet

Roger Hood: The Death Penalty. A World-wide Perspective. Second Revised and Updated Edition. Clarendon Press, Oxford 1996. ISBN 0-19-826282-5/-826281-7 (Pbk). xiii + 307 s. Iste udgave af denne bog udkom i 1989 og blev anmeldt af Hans Henrik Brydensholt i dette tidsskrift 1990 s. 144 ff. Den har siden vist sig at være en særdeles central informationskilde i den stadig så sørgeligt aktuelle debat om dødsstraffen. Det er derfor velkomment, at Roger Hood har ført den a jour. Man må håbe, at den vil blive brugt flittigt i mange kontorer udi Verden.

Den nye udgave er blandt andet baseret på nye FN-oversigter. Medens FNs egne oversigter kun dækker den tredjedel af landene, der har umaget sig med at besvare FNs spørgsmål, har Roger Hood indsamlet materiale ad mange andre kanaler. Det viser sig, at 25 lande har afskaffet dødsstraffen siden 1989, og at 23 af disse også har afskaffet den for forbrydelser begået under krig. Af væsentlig betydning er her, at Rusland som led i optagelsen i Europa-rådet må afskaffe dødsstraffen. Udviklingen i Central-Europa har i det hele taget været positiv. Men der er også et par lande, som har genindført dødsstraffen; herunder Indonesien og Malaysia, samt nogle af USAs enkeltstater.

Og henrettelserne fortsætter i uforståeligt mange lande – især i Kina.

Vagn Greve

Richard Stevenson: Winning the war on drugs: To legalise or Not? The Institute of economic Affairs, 2 Lord North Street, London SW 1 P 3LB, 1994.

I England har der siden 1955 eksisteret et uafhængigt, økonomisk institut, The Institute of Economic Affairs; i instituttets publikationsserie er udsendt en lille afhandling: *Winning the war on drugs: to legalise or not?* af Richard Stevenson, der er direktør for det sundheds-økonomiske institut ved University of Liverpool.

Stevenson går ind for legalisering af alt stofbrug.

Afhandlingen er forsynet med to kommentarer. Psykiateren, dr. Julius Merry, der er professor ved Universitet i Surrey, støtter i sin kommentar (9 sider) Stevensons konklusion. Han går således ind for legalisering.

Den anden kommentar (7 sider) er en fællesartikel skrevet af Peter Renter, Michael Farrell og John Strang. Renter er professor i Public Affairs og Kriminologi ved Universitetet i Maryland. Han har været direktør for RAND Corporation Drug Policy Research Center. Farrell, der er psykiater, har tidligere været cheflæge i den engelske sundhedsstyrelse. Han er ansvarlig for et stort narkobehandlingsprogram. Strang er også psykiater. Han er vicedirektør for forskningsafdelingen på det engelske National Addiction Centre og medlem af the Advisory

Council on the Misuse of Drugs. Disse forfattere angriber Stevenson for fejl og letfærdighed i argumentationen for en fuldstændig frigivelse. Men de går ind for en udvikling i retning af det, de kalder: the harm reduction policy.

Bogen afspejler således meget godt den aktuelle diskussion blandt de sagkyndige. Men det er bemærkelsesværdigt, at diskussionen har bevæget sig, så hovedindlægget nu når frem til, at der er flere fordele end ulemper ved en fuldstændig legalisering af alle narkotiske stoffer. Det har måske sammenhæng med, at indlægget er skrevet af en fagøkonom. Men også behandlerne går ind for en ændring af den tidligere, amerikanske ledede straforienterede politik. Og dermed bliver et af bogens spændende temaer i hvilket omfang andre lande reelt er tvunget til at føre samme politik som USA. Er det muligt for nogle lande på egen hånd at trække sig ud af narkotikakrigen, eller må alle følge trop? Dette afgørende spørgsmål vender jeg senere tilbage til.

Stevenson giver indledningsvis en oversigt over den historiske udvikling. Det er forbausende, at der indtil 1920 ikke i England var noget som helst forbud mod fremstilling af eller handel med euforiserende stoffer. Der var ganske vist i slutningen af forrige århundrede grupper, der argumenterede for forbud mod disse stoffer, som var udbredt i visse højere socialgrupper; men en kongelig kommission, der afgav betænkning i 1895 fandt ikke tilstrækkelig grund til samfundsmæssig indgriben. Det var USA, der først i Folkeforbundets tid og senere i FN, fik gennemført de konventioner, der har været grundlaget for kriminaliseringen i alverdens lande. Lande som Thailand, hvor der var tradition for opiumsbrug, gennemførte efterhånden også forbud. Det samme gjaldt sydamerikanske lande, hvor Coca-blade var et almindeligt brugt narkotikum. Resultatet var – hævder Stevenson – særdeles ulykkeligt. Næsten øjeblikkeligt gav forbudet mod det tilvante brug stødet til fremstillingen af de mere koncentrerede stoffer heroin og kokain. Og da de traditionelle stoffer blev vanskelige at få, gav de nye stoffer grobund for et lokalt, hidtil ukendt misbrug af de hårdere stoffer.

Forbudspolitikken bærer ikke ansvaret for alt narkomisbrug. Men den har ansvaret for alle de onder, der er skabt gennem narko-kriminaliteten.

Det er Stevensons synspunkt, at der ikke er meget at anføre til fordel for forbudet. Man kan dårligt hævde, at det er en almindelig forpligtelse for et samfund at forbyde voksne borgere at foretage sig ting, der er risikable eller skadelige for dem selv, men ikke for andre. Selv om man medregner de indirekte omkostninger for samfundet, der skyldes, at nogle bliver misbrugere, er de samfundsmæssige udgifter ved at søge et totalforbud håndhævet økonomisk langt større. Erfaringen viser, at det ikke i så høj grad er stofferne selv, der er vanedannende, som livsstilen og indtagelsesmetoden.

Det er klart, at forbudet betyder en mangedobling af priserne. Men for misbrugerne må efterspørgslen antages at være forholdsvis uelastisk. Så ikke alene er prisvirkningen ikke i stand til at hindre misbruget; det kan hævdes, at den højere pris øger de sociale omkostninger ved det ulovlige brug. Det må konstateres, at det ikke i løbet af de 70 år, hvor det internationale samfund, anført af USA, har brugt diplomatiske, finansielle og militære midler, er lykkedes at opnå nogen mærkbar virkning med hensyn til stoffernes tilstedeværelse i alle dele af verden.

Det for Stevenson afgørende argument for legalisering er den virkning, et sådan skridt ville have over for den kriminalitet og korruption, der er en trussel mod hele det politiske og juridiske system i mange lande. Og der findes ikke belæg for, at en sådan legalisering ville føre til en epidemisk spredning af stofmisbrug.

Spørgsmålet er så, om det overhovedet kan lade sig gøre for andre lande at føre en i forhold til USA selvstændig narko-politik. Stevenson anfører herom, at man i både Europa og Latin-

amerika kan se klare tegn på en bevægelse bort fra den amerikanske War On Drugs. Denne bevægelse er stærkest på kommunalt niveau og blandt mennesker, der direkte er beskæftiget med narkoproblemet. Der citeres en leder i det meget anerkendte engelske medicinske tidsskrift *The Lancet*: "*Det åbenbart mislykkede i den herskende politik er nu så almindelig anerkendt at bevægelsen mod afkriminalisering givetvis ikke bliver til at standse.*"

Men *Lancet*-lederen er fra februar 1991. Og vi savner stadig klare tegn på en ny politik.

Julius Merry støtter Stevenson i ønsket om en legalisering. Han genfortæller den paradoksale historie om, hvordan engelske og franske forretningsfolk i det attende og nittende århundrede lagde grunden til familieformuerne som narkohandlere – hvor indisk opium blev solgt til Kina. Kina havde i 1729 indført et forbud med brug af opium, men stoffet blev smuglet af *The East India Company*. De kinesiske myndigheders stadige kamp mod smuglerne førte i 1839 til den første opiumkrig mellem England og Kina, som resulterede i, at England overtog Hong Kong. Englænderne øgede herefter indsmuglingen. Dette førte til den anden opiumskrig 1856-60, hvorigennem Kina blev tvunget til at legalisere opium-handlen, og englænderne yderligere fik overdraget styret over Kowloon. Efter legaliseringen begyndte en storstilet opiumproduktion i Kina, og i dette århundrede bredte brugen sig fra dette område til USA og Europa. Men nu er det naturligvis andre karteller end *The East India Company*, der står for den organiserede produktion og distribution af stofferne.

Merry anfører, at når narko-situationen er så langt alvorligere i USA end i f.eks. England, skyldes det gangstervæsenet, der blev skabt under forbudstiden. Han mener, at vi skal tage ved lære af den erfaring. Da man i 1933 ophævede forbudet, faldt produktion og forbrug af alkohol med 60%. Men den engang skabte organiserede kriminalitet bestod. Der er ganske vist ingen sikkerhed for, at legalisering af stofbrug i Europa ville mindske størrelsen af narkoproblemet. Men det er sikkert, at legalisering ville medføre et drastisk fald i det ulovlige udbytte ved handel med narko og dermed i kriminaliteten.

Reuter, Farell og Strang understreger i deres kommentar den begrænsede viden, vi faktisk har om narkoproblemet, og de kritiserer Stevenson for hans lemfældige brug af en usikker viden. De mener, at Stevenson ved at overdrive det nuværende problem skaber et falsk indtryk af forbudets fiasko. Når Stevenson angiver det totale antal heroinmisbrugere til 40 millioner, er det mindst 4 gange for højt sat. De mener også, at Stevenson begår en fundamental fejl, når han går ud fra, at legalisering automatisk vil føre til et drastisk fald i den samlede kriminalitet. Hvis en legalisering nemlig fører til en betydelig udvidelse af brugerkredsen, således at flere vil være påvirkede, kan det føre til en tilsvarende forøgelse af kriminalitet, der skyldes tab af hæmninger. Her henviser de til sammenhængen mellem indtagelse af alkohol og kriminalitet.

Og herved er de fremme ved det, der er deres hovedsynspunkt. Der er ingen, der kan vide noget om, hvordan det vil gå med narkoforbruget, hvis forbudet ophæves. Og hvordan forholdet i givet fald vil blive mellem brug og misbrug. Der er heller ikke udsigt til, at vi igenem øget forskning kan få denne viden. Politikken må derfor bygge på afvejning af risici ved forskellige ordninger. Her bringer de en anden erfaring fra den amerikanske forbudsperiode ind i argumentationen. Hvis en stimulan først er indarbejdet i en befolkning, har man ikke mulighed for at (gen)indføre et forbud. Der var allerede i 1917 for mange amerikanere, der var vant til alkohol, til at det var muligt at få et forbud accepteret. Viser det sig, at samfundets omkostninger ved en legalisering bliver for store, vil det alligevel være så at sige umuligt at føre situationen tilbage til den nu eksisterende.

De benægter ikke, at den nuværende ordning har meget negative følger. Men frem for at løbe den ukendte risiko, der vil være forbundet med en legalisering, advokerer de for den

“*harm reduction policy*”, som flere og flere europæiske lande nu går ind for. Hvor man ikke er uvillig til at gennemføre ændringer, der umiddelbart virker som en svækkelse af kriminaliseringen, men som kan have positive virkninger, der overstiger de negative. De henviser til gratis uddeling af sprøjter og ændring af politiindsatsen, så man ikke griber ind over for etablerede brugere, men koncentrerer sig om det uorganiserede marked eller dem, der udbreder stoffer til nye brugere. En sådan politik kan kun reducere skadevirkningen af narko lidt for individer og samfund. Men det er efter disse forfatters opfattelse at foretrække at tage disse fordele frem for at løbe den ikke forudberegnelige risiko en fuldstændig ophævelse af forbudet vil indebære.

Denne lille bog bringer, som man kan forstå, ikke ny viden frem, og den giver ikke nogen entydig anvisning på en rigtig politik på området. Men den giver som sagt indledningsvis en god illustration af, hvor diskussionen står. Og man kan også se, at det er et område, hvor den politiske diskussion i de nordiske lande er meget konservativ. Det nævnes således i forbindelse med “*harm reduction policy*”, at ikke alle lande går ind for denne udvikling. USA nægter fortsat at give federal støtte til sprøjte-udleveringsprogrammer, og den norske og svenske regering har udtrykkeligt afvist en sådan udvikling.

Hans Henrik Brydensholt
Østre Landsret

André Decourrière, Les drogues dans l'union européenne. Le Droit en question. Bruxelles: Bruylant, 1996. 380 pp., pris: 2750 belgiske francs.

André Decourrière, som er advokat i Bruxelles, har med *Les drogues dans l'union européenne* ønsket at udvikle en juridisk ramme for en ny og bedre “modèle psycho-médico-social de gestation de l'usage abusif de drogues”.

Bogens kerne (pp. 69-264) er således en gennemgang af de internationale traktater vedrørende distribution m.v. af narkotika og de internationale (herunder europæiske) institutioner og den nationale (europæiske) lovgivning der er bygget på disse. Desuden indeholder bogen et historisk afsnit (pp. 27-56), en gennemgang af kritikken af det nuværende narkotikakontrolsystem med nogle overvejelser om “un nouveau droit de la drogue” (pp. 265-316) og et af forfatteren selv indrømmet mere “skitseagtigt” afsnit om forebyggelse og behandling (pp. 317-356).

Bogen er rig på oplysninger om det europæiske narkotikapolitiske samarbejde, oplysninger, som antagelig ikke er lette at finde samlet andetsteds. Endvidere indeholder den mange henvisninger til fransksproget litteratur. Den er skrevet i et enkelt og uprætentiøst sprog.

Jacob Hilden Winsløw
Den Sociale Højskole, København

Georg Küpper: Strafrecht. Besonderer Teil 1. Delikte gegen Rechtsgüter der Person und Gemeinschaft. Springer, Berlin 1996. ISBN 3-540-60567-3. xi + 174 s. DM 39,80.

Dette er en elementær indføring i strafferet til brug ved undervisningen. Den er overskuelig, nærmest af kompendiekarakter. Dens pædagogiske indfaldsvinkel viser sig også i de gengivne eksempler og forståelsesspørgsmålene. Den vil næppe have større interesse for skandinaviske læsere.

Vagn Greve

Dreher/Tröndle: Strafgesetzbuch. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München. 1995. 47. opplag. ISBN 3-406-38530-3. 1812 s. + LXVII.

Dreher/Tröndles Strafgesetzbuch, som blir publisert i den *Beck'sche Kurz-Kommentare* serien, er den mest brukte strafferettskommentar for ansatte i strafferettspleien i Tyskland.

Den kan anbefales generelt for de som vil skaffe seg en rask oversikt over et spesielt strafferettslig problem.

Det nestsiste (46.) opplag av denne såkalte *håndkommentaren* kom for knapt 2 år siden. Etter denne tiden har det kommet nærmest en bølge av ny lovgivning som måtte innarbeides. I denne sammenheng skal det henvises til *Verbrechensbekämpfungsetz* ("forbrytelsesbekjempelsesloven"). Spesielt viktig fra et rettspolitisk ståsted i denne sammenheng er også endringene av §§86a, 130, 131 StGB, der man prøver å få en bedre rettsbeskyttelse mot høyreekstremistisk og utlendingsfiendtlig propaganda (rettet bl.a. mot høyreekstremistenes benektelse af jødemordenes eksistens i Auschwitz; såkalt "Auschwitz-løgn"). Like viktig er *Zweite Gesetz zur Bekämpfung der Umweltkriminalität* ("Annen lov for bekjempelsen av miljøkriminalitet") med bl.a. nye straffebestemmelser om jordforurensning (§324a), luftforurensning og beskyttelse mot støy (§§325, 325a).

Alt i alt var 63 paragrafer berørt av ny lovgivning, inkludert innarbeidelse av 11 nye lover som får konsekvenser for StGB og 2 avgjørelser av *Bundesverfassungsgericht* ("Forfatningsdomstol").

Litteraturen og domsavgjørelser er opdatert inntil september 1994. Kjøp av denne kommentaren kan også på bakgrunn av dens gunstige pris (DM 112.-) anbefales fullt ut.

Knut Papendorf

Institutt for retts sosiologi, Oslo

Kleinknecht/Meyer-Gossner: Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen. Beck'sche Kurz(sic!)-Kommentare. 42. Aufl. Verlag C.H. Beck, München 1995, ISBN 3-406-39478-7. III + 1856 pp.

Anmelderen, der i fem år har benyttet 39. udg., kan varmt anbefale denne storartede kommentar med dens næsten overvældende stofmængde og velovervejede løsninger. Den detaljerte fremstilling af p.d.e.s. den materielle sandhetspligt, p.d.a.s. nye regler om "beschleunigtes Verfahren" viser spændingen mellem ligeværdige, men modstridende idealer. Også vedrørende Menneskerettighedskonventionen er domshenvisninger m.v. fyldige. I det lille, men tætte afsnit om DNA har man medtaget en dom om identifikation af hundehår!

Peter Garde

Retten i Hillerød

Dick Hobbs (Ed.): Professional Criminals. The International Library of Criminology, Criminal Justice & Penology. Dartmouth, Aldershot 1995. ISBN 1-85521-414-8. xxii + 404 s.

The International Library of Criminology, Criminal Justice & Penology udgiver temabøger med genoptrykk af tidligere offentliggjorte tekster. Denne bog om professionelle kriminelle indeholder 28 godbidder, der spænder fra 1741 til 1994. Bogen har dog ikke alene en historisk bredde, der muliggør indsigt i ændringer i de professionelle kriminelles karriere, men

også stor bredde i den type kriminelle, den omhandler: fra indbrudstyre over checkbedrager og narkotikaforhandlere til lejemordere.

I dag, hvor både den empiriske og teoretiske kriminologi understreger, at den kriminelle karriere generelt set hverken er karakteriseret ved specialisering eller eskalering, er det godt at blive mindet om disse studiers eksistens.

Britta Kyvsgaard

Kriminalistisk Institut, København

SUMMARIES IN ENGLISH

Hans Göran Franck: Prison Conditions in Council of Europe Member States. [Häkten och fängelser hos Europarådets medlemsstater]. Pp. 1-15.

There has been a clear deterioration in prison conditions in Council of Europe member states in recent years. The main reason for this deterioration is the overcrowding of prisons.

Increased criminality – especially the increase in violent and drug-related crimes – resulting in an increase in the number of convictions, but also higher penalty scales and heavier prison sentences by the courts, have led to a sharp rise in the prison population.

As a result of overcrowding it becomes more difficult, if not impossible, to pay special attention and give special treatment to specific and vulnerable categories of prisoners such as young offenders, mentally disturbed prisoners and foreigners. It also means that less attention can be given to individual prisoners. As a consequence they may more easily fall back into recidivism.

In conclusion, the article stresses the need to reduce reliance on the use of imprisonment and the length of prison sentences. More use should be made of alternatives to imprisonment including electronic control and intensive supervision, administrative and economic sanctions and measures. Some offences could well be decriminalised.

The social effects linked with detention form an extensive field of investigation.

Custodial penalties do not secure the principle of strictly personal penalisation. One family member's detention means that the whole family of the imprisoned person is subjected to certain secondary effects of the primary penalty.

Furthermore, when the penalty is imprisonment its effect extends beyond the prison term. The ex-convict stigma creates a major impediment in the occupational rehabilitation plan.

In view of the negative external repercussions produced by detention, a new Council of Europe report (96-03-13) emphasises a number of priority measures: limiting recourse to custodial penalties and developing introverted (prisoner-centred) and extroverted (rehabilitation-oriented) regulation of penalties.

Finally some Council of Europe instruments and texts should be better implemented or reviewed. Full support should be given to the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

Lev Samoilov: Ethnography of a prison camp. [Lejrens etnografi]. Pp. 16-32.

On the basis of personal experiences from a Soviet prison and afterwards a prison camp, the author treats various aspects of the sphere of criminal subculture. A detailed hierarchy of castes with specific rights, rituals, and duties connected to each level is described. Nu-